

УДК 504.03:658.5

**ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНО ІНІЦІАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

<https://orcid.org/0000-0002-4559-352X>

Попова Ольга Юріївна, д. е. н., проф., завідувач кафедри економіки і маркетингу ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (м. Покровськ), fem@donntu.edu.ua

Герасименко Тетяна Володимирівна, к.геол.н., доцент кафедри економіки підприємства, НТУ «Дніпровська політехніка» <https://orcid.org/0000-0002-5437-437X>, fem@donntu.edu.ua

Olga Popova, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Economics and Marketing State Higher Educational Institution "Donetsk National Technical University" (Pokrovsk)

Tetiana Herasimenko, Ph.D. in Economics, associate professor of the Department of Economy of Enterprises, NTU "Dnipro Polytechnic" (Dnipro)

O. Popova, T. Herasimenko. Features of an ecologically-proactive development strategy of industrial enterprises.

Research outlined in this scientific article considers the peculiarities of the initiative approach in implementing the environmental policy of industrial enterprises. The article has a theoretical and methodological character, since a classification of approaches to management from the standpoint of environmental responsibility is proposed and a list of environmental strategies in accordance with the level of environmental initiative is defined. The purpose of the study is determination the features of the environmental strategy of the industrial enterprise in the framework of the initiative approach to the sustainable activities. The methods of analysis and synthesis, comparison of scientific concepts are used in the research. Classification of environmental strategies of an industrial enterprise was developed with the taking into account such classification features as the level of enterprises' initiatives and responsibilities in the field of SEM and environmental protection. In addition, the main groups of factors influencing the change of approach to management are identified, including the rigidity of environmental requirements from external stakeholders, focus on strengthening environmental competitive advantages, international and domestic environmental legislation. The tools for the formation and implementation of environmental strategies and policies, and simultaneous implementation of approaches to adapt current activities to strategic and tactical environmental goals are developed. The search for new ways to assess the effectiveness of a deep geological activity of the enterprise is given. The proposed classification allows further development of tools for the formation and implementation of environmental strategies and policies, implementation of scenarios for the adaptation of current activities in accordance with the strategic and tactical environmental objectives of the industrial enterprise.

Попова О. Ю., Герасименко Т. В. Особливості екологічно ініціативної стратегії розвитку промислових підприємств.

В дослідженні, викладеному в даній науковій статті, розглянуто особливості ініціативного підходу в реалізації екологічної політики промислових підприємств. Стаття має теоретико-методологічний характер, оскільки в ній запропонована класифікація підходів до господарювання з позицій екологічної відповідальності і визначено перелік екологічних стратегій відповідно до наявного на підприємстві рівня екологічної ініціативи. Метою дослідження є визначення особливостей екологічної стратегії промислового підприємства в рамках ініціативного підходу до здійснення господарської діяльності. В даному дослідженні використовуються методи аналізу та синтезу, порівняння наукових понять. В ході дослідження розроблено класифікацію екологічних стратегій промислового підприємства, яка враховує такі класифікаційні ознаки, як рівень їх ініціативи і відповідальності в сфері природокористування та охорони довкілля. Окрім цього, визначено основні групи чинників зміни підходу до господарювання, до яких віднесено жорсткість екологічних вимог з боку зовнішніх зацікавлених сторін, орієнтація на посилення екологічних конкурентних переваг, міжнародне та вітчизняне екологічне законодавство освоєння інструментів формування і реалізації екологічної стратегії і політики, і одночасно впровадження підходів до адаптації поточної діяльності відповідно до стратегічних і тактичних екологічних цілей, і як наслідок, пошуку нових способів оцінки ефективності екологічної діяльності підприємства. Запропонована класифікація дозволяє в подальшому розробляти інструменти формування і реалізації екологічної стратегії і політики, впроваджувати сценарії адаптації поточної діяльності відповідно до стратегічних і тактичних екологічних цілей промислового підприємства і запитів його зовнішніх стейкхолдерів.

Попова О. Ю., Герасименко Т. В. Особенности экологически инициативной стратегии развития промышленных предприятий.

В исследовании, изложенном в данной научной статье, рассмотрены особенности инициативного подхода в реализации экологической политики промышленных предприятий. Статья имеет теоретико-методологический характер, поскольку в ней предложена классификация подходов к хозяйствованию с позиций экологической ответственности и определен перечень экологических стратегий в соответствии с имеющимся на предприятии уровнем экологической инициативы. Целью исследования является определение особенностей экологической стратегии промышленного предприятия в рамках инициативного подхода к осуществлению хозяйственной деятельности. В данном исследовании используются методы анализа и синтеза, сравнения научных понятий. В ходе исследования разработана классификация экологических стратегий промышленного предприятия, которая учитывает такие классификационные признаки, как уровень их инициативы и ответственности в сфере природопользования и охраны окружающей среды. Кроме этого, определены основные группы факторов изменения подхода к хозяйствованию, к которым отнесены ужесточение экологических требований со стороны внешних заинтересованных сторон, ориентация на усиление экологических конкурентных преимуществ, международное и отечественное экологическое законодательство освоения инструментов формирования и реализации экологической стратегии и политики, и одновременно внедрение подходов к адаптации текущей деятельности в соответствии со стратегическими и тактическими экологическими целями, и как следствие, поиск новых способов оценки эффективности экологической деятельности предприятия. Предложенная классификация позволяет в дальнейшем разрабатывать инструменты формирования и реализации экологической стратегии и политики, внедрять сценарии адаптации текущей деятельности в соответствии со стратегическими и тактическими экологическими целями промышленного предприятия и запросов его внешних стейкхолдеров.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Промислове підприємство в Україні на сьогоднішній день вимушене працювати, з одного боку, в умовах поглиблення кризових процесів в економіці, а з іншого, з урахуванням посилення еколого-соціальних вимог з боку держави і місцевих громад. Така ситуація змушує господарюючи суб'єкти до пошуку нових стратегічних напрямків розвитку. Враховуючи тенденцію до посилення екологічного регулювання з боку адміністративних органів, питання удосконалення управління екологічною діяльністю стає особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стратегічного управління на засадах сталого розвитку і з точки зору примату екології розглядалися в роботах І. Ансоффа, К. Ріхтера, О. Садченко, Н. Андрєвої. Питання екологічно орієнтованим управлінням підприємством присвячені наукові роботи Б. Данилишина, О. Грішньої, А. Садєкова, С. Харічкова.

Невирішені раніше питання. Однак, на нашу думку, формування екологічної способу господарювання, спрямованого на рішення природоохоронних та ресурсозберігаючих проблем, обумовлює необхідність більш глибокого дослідження методологічних і методичних основ, підходів, засобів, прийомів формування та оцінки екологічної стратегії і екологічної політики промислового підприємства, які на сьогоднішній день розглядаються лише як складові інших функціональних стратегій.

Мета статті. Основною метою даної статті є визначення особливостей екологічної стратегії промислового підприємства в рамках ініціативного підходу до здійснення господарської діяльності.

Результати дослідження. Проблеми охорони довкілля і раціонального природокористування на глобальному, національному, регіональному і локальному рівнях актуалізовані ще в минулому столітті з метою ліквідації гострих протиріч між економічним зростанням та погіршенням екологічних умов. При цьому, варто підкреслити, що на регіональному і локальному рівнях природоохоронна діяльність бізнес-одиниць може і повинна сприяти формуванню додаткових конкурентних переваг. Серед них можна виділити отримання прибутку від використання вторинних ресурсів, зниження плати за забруднення природного середовища, повернення технологічних відходів у виробництво, зниження непродуктивних витрат, пов'язаних із утилізацією відходів тощо [1, С. 13]. Переорієнтація стратегічного та тактичного цілепокладання

підприємств із виключно економічних пріоритетів на пріоритети сталого розвитку викликає формування нового, екологічно відповідального способу господарювання.

Виховання екологічної відповідальності у персоналі підприємства, у менеджменту всіх рівнів і ланок, сприяє більш швидкій і гармонійній переорієнтації на стратегію дотримання екологічної відповідальності, оскільки відповідальне ставлення до природи, як правило, пронизує всі сфери діяльності і поведінки: виробничу, побутову та природоохоронну [2, С. 34]. Вирішення екологічних проблем неможливо забезпечити зусиллями одних лише фахівців - екологів, управлінців, юристів, інженерів, законодавців - або ж владними інститутами суспільства. Для ефективного досягнення мети - підвищення екологічної безпеки - необхідна активна участь всіх людей незалежно від їх соціального чи культурного статусу.

З іншого боку, зростання екологічної суспільної свідомості висуває підвищені вимоги не тільки до екологічної складової якості продукції, а й до всіх етапів життєвого циклу продукту, включаючи технологічний процес виробництва, транспортування, а також експлуатацію (споживання) і утилізацію. Еколого-орієнтовані підприємства не тільки знижують забруднення, заощаджують витрату сировини й матеріалів, а й тим самим сприяють створенню суспільної довіри і розвитку ринкових можливостей. Екологічні наслідки промислової активності позначаються на фізичному стані обладнання, механізмів, будівель; високий ступінь зносу основних засобів, в тому числі природоохоронних, тягне підвищення емісії скидів, викидів забруднюючих речовин в навколишнє середовище - розірвати це замкнуте коло дозволить повсюдна екологізація економіки. Високий рівень ділової активності і підприємництва в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування за кордоном також є стимулом для впровадження і ефективного функціонування природоохоронної діяльності на вітчизняних підприємствах з метою підвищення конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому ринках [3, С.617].

Для великих промислових підприємств при слідуванні концепції сталого розвитку зазвичай характерні такі елементи екологічно відповідальної стратегії розвитку: дотримання Стандартів ISO 14001:2015; ISO 45001:2016, екологічне маркування, маркетинг та реклама, ініціативна екологічна звітність, наявність чіткої екологічної політики. Аналіз статистичних показників і нефінансової звітності великих вітчизняних промислових підприємств дав змогу виділити ряд підходів до господарювання саме з точки зору екологічної відповідальності і стратегії. Так, ми пропонуємо виділити наступні характерні види підходів: ініціативний, пасивний і перехідний.

Пасивний підхід передбачає обмежений вплив на довкілля в рамках існуючих обсягів забруднення, в той час як ініціативна політика спрямована на інтеграцію превентивного підходу в рамках більш загальних стратегій. Якщо масштаб стратегій екологічного управління призведе до більш прийнятних сценаріїв соціально-економічного розвитку, необхідно буде врахувати різні фактори при формулюванні політики, в розробці та введенні стандартів і правил, а також в колективних угодах і планах не тільки на рівні компанії або підприємства, а й на державному і міжнародному рівні. В умовах значної різниці економічних і соціальних передумов в усьому світі можливості досягнення успіху також будуть залежати від політичних, економічних і соціальних умов. Варто підкреслити, що і ініціативний (превентивний), і пасивний (компенсаційний) підходи до екологічної політики промислових підприємств в останні роки тяжіють до практичних заходів впливу на довкілля, як, наприклад, розробка інструментів і методів екологічного управління, які можна застосувати до всіх форм економічної діяльності людини і до процесу прийняття рішень. Перехідний підхід до господарювання поєднує в собі риси пасивного та ініціативного типів, передбачає поступовий перехід до сталого розвитку і характерний для більшості сучасних великих вітчизняних промислових підприємств, які є частинами міжнародних холдингових структур. Це пояснюється впливом міжнародних екологічних вимог, які знаходять своє відображення в загальній екологічній стратегії

холдингу, який проектується на всі підприємства-учасники. Саме ці підприємства мають найвищий потенціал в процесі переходу до екологічно ініціативної стратегії розвитку.

Для забезпечення здійснення адекватних, своєчасних і спільних стратегій реагування підприємства на суспільний запит щодо сталого розвитку, необхідно передбачати потенційні екологічні наслідки будь-якої діяльності, процесу або продукту на ранніх етапах планування. Мета полягає в створенні такого виробництва та інших економічних секторів, які б були прийнятні з економічної, соціальної та екологічної точки зору. Безумовно, в більшості випадків все ще буде необхідність в перехідному періоді, який потребуватиме здійснення контролю над забрудненням і проведення оздоровчих заходів. А тому, екологічне управління необхідно розглядати як складний процес запобігання і контролю, спрямований на приведення стратегій компаній у відповідність до екологічних вимог.

Таким чином, пропонуємо визначити екологічно ініціативну стратегію розвитку промислового підприємства як сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів - суб'єктів, діяльності, засобів цілеспрямованого впливу на довкілля шляхом реалізації механізмів екологічного управління з метою стратегічного екологічного розвитку в умовах збереження і відновлення навколишнього природного середовища, гармонізації взаємовідносин суспільства та природи, забезпечення екологічної безпеки і захисту здоров'я людини в контексті реалізації екологічних ініціатив [4, С. 220]. Власне екологічна ініціатива у нашому розумінні - це набір природоохоронних заходів, направлених на зниження еколого-економічних ризиків в контексті реалізації стратегії економічного, соціального та екологічного розвитку територій, а також дії державних і приватних інвесторів і заходи владних структур щодо зниження негативних наслідків від нераціональної участі в господарській діяльності. Система екологічних ініціатив визначає орієнтири еколого-економічної політики держави, регіонів та підприємств і базується на погодженому використанні процедур статистичного оцінювання економічного збитку довкіллю, моделей управління господарської діяльності і методичних прийомів вибудовування системи екологічних ініціатив, що дозволить сформулювати концептуальний базис ситуаційного підходу до управління еколого-економічними ризиками [4, С. 222].

Отже, слідування принципам ініціативного підходу до природокористування означає не тільки дотримання існуючих норм законодавства та інструкцій, а й послідовне стратегічне та тактичне цілепокладання. Поетапні алгоритми його реалізації мають включати в себе визначення екологічних цілей і екологічної політики компанії, відповідне бюджетування, участь співробітників і профспілок в процесі прийняття рішень стосовно природокористування, створення широких груп з екологічної перевірки за участю представників робочих і громади.

Як бачимо, екологічна стратегія і екологічна політика покликані забезпечити екологічну стабільність та сталий розвиток підприємства, до їх видів можна віднести пасивний (компенсаційний) підхід, який може забезпечити лише низький рівень екологічної відповідальності, перехідний підхід, характерний для сучасної вітчизняної промисловості, який поєднує в собі пасивні і ініціативні риси і визначається середнім рівнем екологічної відповідальності, і ініціативний (активний) підхід, який може характеризуватись достатнім і вище рівнем екологічної відповідальності (див. рис. 1).

Сформульовані екологічна стратегія і політика промислового підприємства повинні припускати певні перетворення (напрямки екологізації) в сфері виробництва, маркетингу, управління персоналом та інших функціональних сферах корпоративної діяльності. Зокрема, згідно з [5, С. 330] в якості основних напрямків екологізації виробничої сфери діяльності підприємства розглядають: забезпечення мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище окремого підприємства шляхом радикальної зміни технології (чисте виробництво), номенклатури продукції, що випускається та сировини; істотне збільшення коефіцієнта використання сировинних ресурсів і коефіцієнта корисної

дії всіх технологічних процесів; мінімізацію відходів і скорочення навантаження на природу за допомогою формування між підприємствами своєрідних індустріальних постачальницьких ланцюгів, що реалізують кругообіг потоків сировини і відходів, який поставлений у відповідність з асиміляційним потенціалом природи; узгоджене скорочення негативного впливу на стан природного середовища з боку цілої групи підприємств, що кооперуються між собою в спільному вирішенні екологічних проблем, в ресурсозбереження та мінімізації відходів.

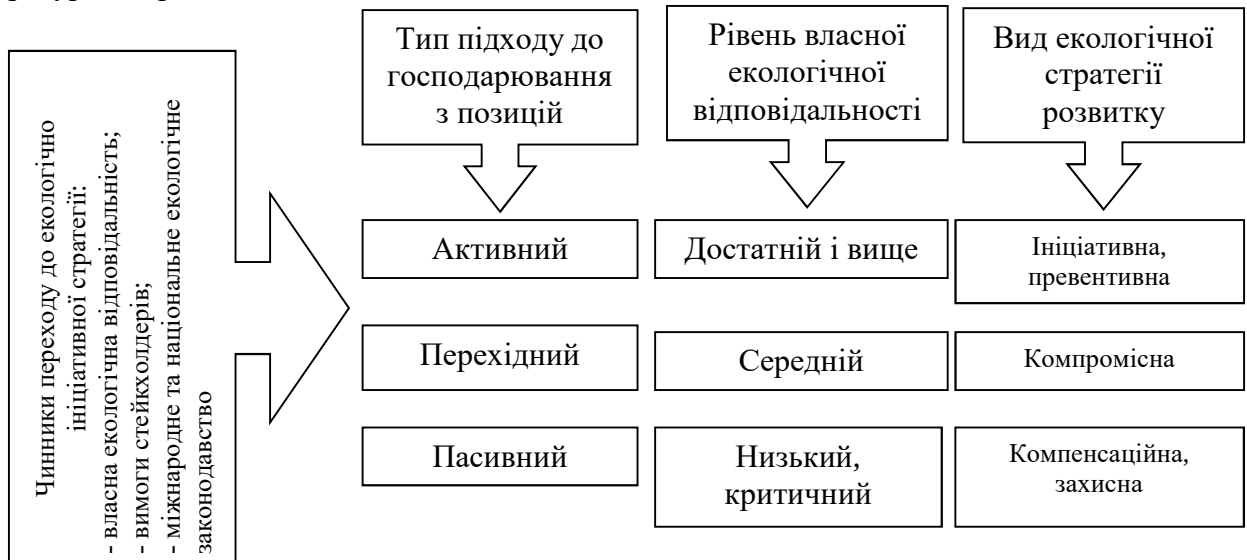

Рис. 1. Класифікація видів екологічних стратегій розвитку промислових підприємств

Примітка: запропоновано авторами

Висновки. Таким чином, перехід до ініціативної екологічної стратегії є необхідною передумовою подальшого сталого розвитку вітчизняних промислових підприємств. Варто підкреслити, що на сучасному етапі більшість із них знаходяться в перехідному стані, дотримуючись компромісних або ж компенсаційних стратегій розвитку. Визначено основні групи чинників зміни підходу до господарювання, до яких віднесено жорсткість екологічних вимог з боку зовнішніх зацікавлених сторін, орієнтація на посилення екологічних конкурентних переваг, міжнародне та вітчизняне екологічне законодавство освоєння інструментів формування і реалізації екологічної стратегії і політики, і одночасно впровадження підходів до адаптації поточної діяльності відповідно до стратегічних і тактичних екологічних цілей, і як наслідок, пошуку нових способів оцінки ефективності екологічної діяльності підприємства. Лише ініціативна екологічна стратегія може характеризуватись достатнім і вище рівнем екологічної відповідальності промислових підприємств.

Список використаних джерел:

1. Михайлов К. Л. Природоохранная деятельность предприятия и конкурентоспособность / К. Л. Михайлов // Экология человека. – 2005. – № 9. – С. 10–14.
2. Тадеєв Ю. П. Економіко-математичне моделювання еколого-економічних систем в умовах сталого розвитку [Текст] : дис. на здобуття наукового ступеня канд. економ. наук: спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Ю. П. Тадеєв. – Київ, 2006. – 177 с.
3. Музалевская А.А., Синельникова В.Н., Забелина А.А. Экологический менеджмент как императив конкурентоспособности хозяйствующего субъекта в современных условиях / А.А. Музалевская, В.Н. Синельникова, А.А. Забелина // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 4-3. – С. 616-619.
4. Зубко К.Ю. Моделирование методики розрахунку еколого-економічного збитку від забруднення навколишнього середовища будівельним комплексом [Текст] / К.Ю. Зубко // Кримський економічний вісник. – 2012. – №1 Ч.1 – С. 220-224. Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29863/1/Zubko_construction.pdf

5. Тур А.Н. Экономический инструментарий экологизации национальной экономики / А.Н.Тур // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография /под ред. д.э.н., проф. С.Н.Бобылева и к.э.н., доц. В.В.Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 328-336.

References:

1. Mikhailov K.L. Enterprise's nature – conservation activity and competitiveness [Prirodookhrannaya deyatel'nost' predpriyatiya i konkurentosposobnost']. Human Ecology, 2005, no. 9, pp. 10-14. (in Russian).
2. Tadeev Y. . Economic modeling of ecological and economic systems in terms of sustainable development [Ekonomiko-matematichne modelyuvannya ekologo-ekonomichnih sistem v umovah stalogo rozvitku]. PhD dissertation, Kyiv, 200, 177 p. (in Ukrainian).
3. Muzalevskaya A.A., Sinel'nikova V.N., Zabelina A.A. Environmental management imperative competitiveness of an economic entity in modern conditions [Ekologicheskyy menedzhment ka imperativ konkurentosposobnosti khozyaystvuyushchego sub"yekta v sovremennykh usloviyakh]. International Journal of Applied and Basic Research, 2016, no. 4-3, pp. 616-619. (in Russian).
4. Zubko K. Simulation of the methodology for calculating the environmental and economic damage from environmental pollution by the building complex. [Modelyuvannya metodyky rozrakhunku ekoloho-ekonomichnoho zbytku vid zabrudnennya navkolyshn'oho seredovyshcha budivel'nym kompleksom]. Crimean Economic Journal, 2012, no. 1 Ch.1, P. 220-224. Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29863/1/Zubko_construction.pdf (in Ukrainian)
5. Tur A.N. Economic tools for greening the national economy: Monography [Ekonomicheskyy instrumentariy ekologizatsii natsionalnoy ekonomiki]. Ed. Bobylev S., Sabadash V. Sumyi: Universitetskaya kniga, 2010, pp. 328-336 (in Russian).

Keywords: environmental initiative; costs; environmental policy; classification; economic activity; sustainable development.

Ключові слова: екологічна ініціатива; витрати; екологічна політика; класифікація; господарська діяльність; сталий розвиток.

Ключевые слова: экологическая инициатива; расходы, экологическая политика, классификация, хозяйственная деятельность, устойчивое развитие.

Рецензент: В. М. Шаповал, д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства НТУ «Дніпровська політехніка»

Перевірено на плагіат: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/7968611>